

Merakın farklı boyutları

HBT konferanslarının bu yılki konusu “**merak**”. 7 Aralık’ta yapılan ikinci oturumda Dr. Derya Gürses Tarbuck’ın moderatörlüğünde, Prof. Dr. Türker Kılıç ve ben “İnsanlığın ve uygarlığın itici gücü, varoluş biçimi olarak” merak kavramını irdeledik. Bu oturumdaki bazı düşüncelerimi sizlerle de paylaşıyorum.

Merak bildiklerimizden hareketle anlamlı sorular sorarak başlattığımız bir süreçtir. Bu süreçte yeterince üzerinde düşünülmemiş ve gözden geçirilmemiş sorular sorunludur. Merak, tutarlı bir sistem altında bilmeye ve dünyayı keşfetmeye yöneldiğinde anlam kazanmakta bir başka deyişle “bilime” evrilmektedir. “İyi bir soru, birkaç yanıt katmanı doğurabilir, onlarca yıl sürecek çözüm arayışlarını esinleyebilir, bütünüyle yeni merak alanları açabilir ve yerleşik düşüncede değişiklikler oluşturabilir. Öte yandan yanıtlar, çoğunlukla süreci sona erdirir”¹

Bilgi birikiminin yanı sıra sezgi ve duygularıyla “ne işime yarayabilir” sorusu meraktan buluşa giden yolu açmış olabilir. Bu soruyu ilk soranlar aynı zamanda mühendisliğin yolunu da açmış olabilirler. Mühendislik açısından merakı bir süreç olarak irdeleyebilir miyiz? Çünkü bildiklerimizin tetiklediği meraklardan kaynaklanan sorular sorarak bir bilimsel süreci veya buluş sürecini başlatabiliriz. Bizi motive eden bilmediklerimizdir. Merak sürecinde bir sonuca varmak isteniyorsa merak edilen şeyle ilgili bir hipotezin oluşturulması gerekir. Sonra da bu hipotezin doğrulanması veya yanlışlanması yani deney yapılması. Aslında hipotezin oluşturulmasında bildiklerimizden, önceki bilgi birikimimizden ve teorilerden yararlanıyoruz. Örneğin Edison elektriği bir aydınlatma aracına dönüştürme fikrine (merakına) hiçbir şey bilmeden varamazdı. Bildiklerini bir araya getirdiğinde olabilirliğini gördüğü bir “merakın” peşinden gitti. Bu sürecin çıktısı nedir? Bir keşif olabilir. Olmayabilir de. Olmaz ise bütünüyle başarısızlık mıdır? Hayır. Çünkü baştan doğru sorular sorulmuş ise her durumda bir çıktı olacaktır. Bu çıktının değerini belirleyen yeni bilinmeyen alanlar, yeni sorulardır.

İlk konferansta Sayın Bursalı’nın “**Merak rasyonel olarak ölçülebilir mi?**” sorusuna Tevfik Uyar arkadaşımız merakın ölçülebilir olduğunu savunarak “öğrenmek amacıyla bedel ödemeye hazır

¹ Stuart Firestein, *Cehalet*: Bilimi İleri Taşıyan Güç, Boğaziçi Yayınları, Ekim 2014

olmak” olarak tanımlayıp merakın “harcanan bedel” üzerinden ölçülebileceğini söylemiş. Ben de merakın **katma değer** üzerinden ölçülebileceğini söyleyeceğim. Katma değeri nasıl hesaplayacağız? Örneğin, merakın katma değerinin *a*) odaklandığı ve etkilediği alanlarda (jenerik etki denilebilir) doğurduğu yeni sorular ve açtığı araştırma alanlarının sayısı ve niteliği, *b*) süregitme süresi yani yeni sorular veya meraklar doğuramayacağı noktaya kadar geçen süre (sorunun yanıtının bulunması) ve *c*) tahrip edeceği önceki bilgi birikimi ve ortadan kaldıracığı inanç alanları gibi ölçütlerle kurulacak bir model üzerinden ölçülmesi denenebilir. Bu nedenlerle olsa gerek ki “Nobel komitesi de ödül atıflarında genellikle ‘yeni bir alan açtığı’, ‘bir alanı dönüştürdüğü’ ya da ‘alanı yeni ve beklenmedik doğrultulara soktuğu’ için [adayları] onurlandırır” (a.g.e).

Son olarak, bilimin esas olarak kamu kaynaklarıyla yapılmakta olduğundan hareketle, bilimi yönlendiren merak alanlarının önceden belirlenmesi (planlanması, özendirilmesi vb.) anlamlı mıdır? İnsanlığın karşı karşıya olduğu başta çevre felaketleri ve iklim değişikliği, eğitime, sağlığa genel olarak refah kaynaklarına erişimde yaşanan eşitsizlikler, yaşlanma vb. sorunlar karşısında “merak yönlendirilmeli midir?” yanıtlanması gereken bir soru olarak önümüzde durmaktadır.